

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Eweliny Zubali

nt. „Rola i zadania placówek wsparcia dziennego w polskim systemie wsparcia dziecka i rodziny” napisanej pod kierunkiem naukowym dr hab. Anny Zielińskiej

na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Warszawskiego

Tematyka pracy i jej aktualność

W Polsce istnieje ogromne zainteresowanie naukowe, polityczne czy publicystyczne dotyczące rodziny, jej kondycji materialnej, socjalnej, finansowej, a także sytuacji opiekuńczo – wychowawczej, socjalizacyjnej i edukacyjnej wychowujących się w niej dzieci. Dla pedagogów i pedagogiki istotne jest wypełnianie przez rodzinę funkcji i zadań jej przypisanych; dotyczy to zwłaszcza dzieci. Jeśli wypełniane są one prawidłowo dziecko wzrasta w „dobrych” warunkach, jeśli natomiast wypełniane są nieprawidłowo skutki dla poszczególnych członków rodziny, zwłaszcza dzieci są niekorzystne. Przyczyny nieprawidłowego funkcjonowania środowiska rodzinnego są różne, np. ekonomiczne, strukturalne, dotyczące występujących w rodzinach zjawisk patologicznych np. alkoholizmu. Rodziny w których występują wyróżnione sytuacje wymagają profesjonalnego wsparcia, wielozakresowego i wieloaspektowego.

W społeczeństwie ryzyka (U. Beck) występują także rodziny ryzyka, którym należy systemowo pomagać, wspierać w pełnieniu przynależnych tej grupie społecznej funkcji. W pedagogice, zwłaszcza pedagogice społecznej podkreśla się, iż rodzina stanowi środowisko życia dziecka, przestrzeń jego dzieciństwa dlatego wszelkie badania na tym gruncie dotyczą najczęściej zagrożeń rozwoju dzieci, które powinny być dobrze zdiagnozowane, aby można było podjąć działania naprawcze, wspierające. Prowadzą je różnego typu instytucje pomocowe wśród których ważne miejsce zajmują placówki wsparcia dziennego (światlice środowiskowe). Ich działalność wynika z polityki społecznej a także systemu pomocy społecznej danego państwa.

Szeroko rozumiane wsparcie rodziny obejmuje także wsparcie dziecka: opiekuńcze, profilaktyczne, edukacyjne, wychowawcze czy finansowe.

Praca mgr E. Zubali wpisuje się tematycznie w badania pedagogiczne dotyczące rodziny, jej funkcjonowania jako całości (systemu), polskiej polityki społecznej oraz roli i miejsca placówek wsparcia dziennego w systemie wsparcia dziecka i rodziny. Podjęty temat jest ważny społecznie i pedagogicznie. Jego innowacyjność polega na całościowym ujęciu problematyki wsparcia dziecka i rodziny poprzez działalność różnego typu placówek wsparcia dziennego (różne podmioty prowadzące), które określane są najczęściej jako świetlice środowiskowe. Próba diagnozy funkcjonowania placówek wsparcia dziennego miała na celu określenie roli i zadań tychże w odniesieniu do dzieci i ich rodzin. I choć badania przeprowadzone zostały w Warszawie to sformułowane wnioski i rekomendacje posiadają w mojej ocenie charakter ogólny. Mogą stanowić one ważne informacje dla placówek tego typu, działających na terenie całej Polski.

Reasumując, tematyka podjęta w rozprawie ma oryginalny i innowacyjny charakter w zakresie warstwy merytorycznej, pedagogicznej, lecz także metodologicznej i sformułowanych autorskich wniosków z badań. Temat jest ważny w aspekcie teoretyczno – poznawczym i empiryczno – utylitarnym.

Ocena struktury recenzowanej pracy

Praca złożona jest z sześciu rozdziałów, wniosków, rekomendacji, a także bibliografii, spisu tabel i rysunków; całość liczy 205 stron. Jest to typowy układ prac naukowych / badawczych, awansowych z zakresu pedagogiki, gdzie rozdziały teoretyczne stanowiące wprowadzenie w problematykę pracy i badań to pierwsza część rozprawy (w tym przypadku są to cztery rozdziały), następnie wyróżniony został rozdział metodologiczny zawierający założenia badawcze w odniesieniu do podjętego w rozprawie tematu, a w dalszej kolejności rozdziały empiryczne (jest to w recenzowanej pracy jeden obszerny rozdział). Całość dopełniają wnioski z badań oraz rekomendacje. Na końcu znajduje się wykaz wykorzystanej w rozprawie literatury przedmiotu.

Strukturę pracy oceniam pozytywnie, chociaż brakuje mi tutaj Wstępu lub Wprowadzenia, który(e) stanowi nieodłączny element każdej tego typu pracy naukowej. Właśnie tutaj powinny się znaleźć takie elementy jak: merytoryczne wprowadzenie w problematykę pracy, badań, jej ranga społeczna i pedagogiczna, motywacja osobista podjętego tematu, cele (ogólnie), krótkie omówienie i

uzasadnienie struktury pracy. Szkoda że Autorka rozprawy doktorskiej nie zamieściła we Wstępie w/w elementów - brak jest tej części struktury w spisie treści. Wstęp czy Wprowadzenie stanowi zapowiedź zawartości merytorycznej całej rozprawy i jest w mojej ocenie niezbędną.

Ocena merytoryczna pracy

Jak już wcześniej zaznaczyłam praca złożona jest z czterech rozdziałów teoretycznych, które stanowią naukowe wprowadzenie w problematykę badań, nakreślają one zagadnienia dotyczące rodziny, politykę społeczną państwa wobec rodziny oraz charakteryzują wieloaspektowo placówki wsparcia dziennego.

Rozdział pierwszy przedstawia w świetle literatury przedmiotu rodzinę we współczesnym świecie, Autorka prowadzi rozważania definicyjne (literatura i dokumenty normatywne), charakteryzuje funkcje, zadania, modele oraz przemiany rodziny. Podejmuje tutaj także zagadnienie pracy z rodziną w ujęciu teoretycznym. Interesujący dla pedagogów teoretycznie i empirycznie zorientowanych jest podrozdział 1.5, w którym scharakteryzowana została rodzina jako środowisko życia dziecka, przestrzeń jego dzieciństwa, a także zagrożenia prawidłowego rozwoju dzieci tkwiące w czynnikach wewnątrzrodzinnych, a także pozarodzinnych. Mowa tutaj o rodzinach dysfunkcyjnych, które prowadzą do nieprzystosowania, niedostosowania lub nawet wykoślenia dzieci / jednostek w rodzinach.

Rozdział pierwszy został napisany z wykorzystaniem literatury pedagogicznej – głównie pedagogiki społecznej i resocjalizacyjnej. Autorka rozprawy prowadzi tutaj rozważania z dobrą znajomością problematyki. Wydaje mi się jednak, że szerzej, więcej można było napisać o zagrożeniach prawidłowego rozwoju dzieci w rodzinie odnosząc ów rozwój do wszystkich sfer osobowości dziecka: fizycznej / biologicznej, poznawczej / intelektualnej, emocjonalnej / psychicznej czy społecznej / kulturowej. Zwłaszcza, że sporo jest tego typu badań dzieciństwa w pedagogice społecznej: K. Segiet, J. Brągiel, B. Matyjas, J. Izdebska, B. Smolińska – Theiss i inni. Mimo iż dziecko należy traktować jako psychofizyczną całość i jego rozwój integralnie to wyróżnienie poszczególnych sfer osobowości / rozwoju dziecka, wskazuje na konkretne rodzaje wsparcia jakie mogą być udzielane aby efekty były zadowalające. To także płaszczyzna do pomocy rodzinie, w jakich zakresach wsparcie jest potrzebne.

Rozdział drugi charakteryzuje politykę społeczną w perspektywie europejskiej, oprócz Polski wymienione są także inne, wybrane kraje Unii Europejskiej. Treści tutaj

zawarte posiadają duży walor poznawczy, pozwalają usytuować polską politykę społeczną na tle polityk innych krajów.

W rozdziale trzecim Autorka opisuje przemiany w systemie pomocy społecznej oraz wsparcia i rodziny w Polsce. Brakuje tutaj w mojej ocenie rozważań dotyczących wsparcia społecznego, wsparcia dziecka i rodziny – definicji, rodzajów, istoty, efektów szeroko opisanych w literaturze przedmiotu. Jest to przecież naukowa podstawa badań Autorki.

Szeroko rozumiana charakterystyka placówek wsparcia dziennego znajduje się w rozdziale czwartym. Autorka dysertacji przedstawiła tutaj założenia dotyczące zasad funkcjonowania placówek wsparcia dziennego, ich działalność w świetle badań ogólnopolskich. To także ważne uzupełnienie dotychczasowych rozważań wzbogacające podjęty w rozprawie temat.

Reasumując: rozdziały teoretyczne napisane zostały w mojej ocenie poprawnie pod względem merytorycznym, pedagogicznym. Wiedza Autorki w zakresie podjętego tematu jest rozległa, posiada ponadto tak ważny dla pedagogiki walor praktyczny. Akcentując wymiar naukowy pracy wskazałam na rozszerzenie części teoretycznej o rozdział / podrozdział dotyczący wsparcia: społecznego, rodzinnego i odniesienie tych definicji obszarów wsparcia do konkretnych instytucji wsparcia i realizowanych w nich form wsparcia. Zwłaszcza w odniesieniu do placówek wsparcia dziennego – wobec dzieci i ich rodzin. To na pewno wzbogaciłoby pracę w aspekcie naukowym. Wydaje mi się także, że źródła z których korzystała Autorka przy pisaniu poszczególnych rozdziałów teoretycznych byłyby szersze, nie tylko internetowe w kluczowych obszarach rozważań.

Moje powyższe uwagi, sugestie nie wpłynęły na ogólną pozytywną ocenę części teoretycznej rozprawy, jej zawartości merytorycznej. Rozważania prowadzone przez Autorkę w poszczególnych rozdziałach teoretycznych wskazują na jej fachową wiedzę z zakresu problematyki w nich podejmowanych.

Część metodologiczna i empiryczna

Część tę tworzą: rozdział piąty zawierający metodologię badań własnych, w którym znajdują się; przedmiot, cele i pytania badawcze, obszar badań, dobór i charakterystyka próby, metody, techniki i narzędzia badawcze, a także organizacja i realizacja badań. Rozdział metodologiczny wskazuje na oryginalne podejście badawcze Autorki wobec podjętego przedmiotu badań, ich celów: poznawczego i

empirycznego, a także w odniesieniu do sformułowanych pytań badawczych. Pytania są jasne, klarowne, sformułowane zostały w postaci pytań dopełnienia, które dają badaczowi szerszy ogłód danego zagadnienia.

Na uwagę zasługuje podejście jakościowe, które zostało wykorzystane w badaniach własnych. Procedurę badań poprzedziła także częściowa, wstępna analiza ilościowa, która skutkowała wyłonieniem się kategorii i teorii osadzonych w szerokim kontekście badawczym (s. 102). Autorka opiera swoje badania na teorii ugruntowanej – ich celem było wskazanie relacji pomiędzy pojęciami wykorzystanymi w badaniach i próba ich wyjaśnienia.

Badania przeprowadzone zostały w oparciu o indywidualny wywiad swobodny (z kierownikiem placówki, z beneficjentem – rodzicem), a także sondaż diagnostyczny (ankieta z pracownikami ośrodków pomocy społecznej, z pracownikami szkół). Jak słusznie zauważyła Autorka rozprawy analiza i interpretacja zebranych materiałów miała na celu opisanie badanych placówek, poznanie podstawowych informacji i opinii, pogłębienie wiedzy naukowej na temat placówek wsparcia dziennego (światlic środowiskowych), nie zaś na wnioskowaniu obejmującym powszechność tych charakterystyk.

Zebraniu materiału służyły autorskie narzędzia badawcze – dwa zawierające dyspozycje do wywiadów z badanymi, także dwa – kwestionariusze ankiet skierowane do dyrektorów ośrodków pomocy społecznej i pracowników szkół, do których uczęszczają dzieci korzystające z wsparcia w światlicach. Uwaga – wzory narzędzi – załączniki powinny znajdować się na końcu pracy, po bibliografii.

Szczegółowy opis organizacji i realizacji badań wskazuje na dojrzałość metodologiczną Autorki rozprawy, wszystko jest tutaj zgodne z założeniami metodologicznymi badań pedagogicznych.

Interpretacja znaczeń zakodowanych treści (po przeprowadzeniu badań z wykorzystaniem metody / teorii ugruntowanej) zawarta została w rozdziale szóstym pt. „Rola i miejsce placówek wsparcia dziennego w systemie wsparcia dziecka i rodziny w Polsce”. Autorka poruszyła tutaj szereg zagadnień: misje i wizje placówek, rodzaje i oferty placówek, ich finansowanie, kadra, beneficjenci, praca z rodziną, diagnoza, komunikacja z rodzicami, współpraca placówek wsparcia dziennego z innymi podmiotami, znaczenie współpracy międzyinstytucjonalnej, opinie badanych na temat działania placówek wsparcia dziennego. Poszczególne, wyróżnione obszary tematyczne analizowane są szczegółowo w oparciu o wypowiedzi badanych (dane z wywiadów i ankiet). To wartość dodana prezentowanych badań. Istotne są w tych

rozważaniach własne interpretacje Autorki rozprawy, czynione przez nią podsumowania, także w formie tabel, wykresów, schematów, które wskazują na dobre rozeznanie w temacie badań, fachową wiedzę w omawianych kolejno zagadnieniach. Sposób prowadzenia dyskusji jest poprawny naukowo. Autorka odpowiada w rozdziałach empirycznych na sformułowane w rozdziale metodologicznym pytania badawcze, dobrze / poprawnie argumentuje omawiane wyniki, nie tylko w aspekcie pedagogicznym, pracy socjalnej, lecz także polityki społecznej.

Część metodologiczną i empiryczną pracy oceniam wysoko, a to jest przecież sedno rozważań całej pracy, jej istota. Autorka wywiązała się z tego zadania / zagadnienia prawidłowo – pod względem metodologicznym oraz interpretacji naukowej otrzymanych w badaniach własnych danych.

Interesujące poznawczo, naukowo są wnioski i rekomendacje, które sformułowane zostały w trzech grupach / poziomach: makrosystemu, mezosystemu oraz mikrosystemu. Są to cenne uwagi dla pedagogów, pracowników socjalnych, polityków społecznych i przedstawicieli innych dyscyplin naukowych oraz zawodów zajmujących się szeroko rozumianym wsparciem rodziny i dziecka. Zawarte tutaj rekomendacje są w mojej opinii bardzo przydatne dla badanych placówek i ich kadry – są one konkretne i niezbędne do ich prawidłowego funkcjonowania. Przyczynią się one do poprawy funkcjonowania placówek wsparcia dziennego, ich skuteczności oddziaływań nie tylko wobec dzieci lecz także ich rodziców, co w tej chwili nie przedstawia się w przypadku badanych świetlic optymalnie.

Reasumując: część metodologiczną i empiryczną pracy oceniam jako wartościową poznawczo, metodologicznie. Podkreślenia wymaga umiejętne wykorzystanie przez Autorkę rozprawy typu badań jakościowych, z czego wywiązała się w mojej ocenie poprawnie. Język wypowiedzi jest dojrzały naukowo, poprawny pedagogicznie, co można zaobserwować analizując treści rozdziału empirycznego – poszczególnych jego podrozdziałów. Na uwagę teoretyków i praktyków zasługują rekomendacje kierowane do badanych, lecz także naukowców, praktyków, decydentów itd.

Bibliografia

Zawiera wykorzystaną literaturę przedmiotu, w tym źródła internetowe. Brakuje mi tutaj, o czym wspomniałam wcześniej, pozycji dotyczących wsparcia społecznego.

Ocena strony edytorskiej pracy

W pracy znalazły się błędy językowe, gramatyczne i interpunkcyjne (np. s.15, 18, 24, 27, 28.....). Na stronie 163 błędnie podana została w przypisie 185 pełna nazwa NIK- u. Należy je poprawić przed publikacją pracy.

Konkluzja

Wobec wcześniej sformułowanych w recenzji opinii dotyczących poszczególnych części rozprawy doktorskiej wyrażam pozytywną ocenę pracy doktorskiej mgr E. Zubali nt. "Rola i zadania placówek wsparcia dziennego w polskim systemie wsparcia dziecka i rodziny". Autorka podejmuje wartościowy naukowo problem badawczy – ważny społecznie i pedagogicznie, dotyczy on dzieci i rodzin, które wymagają wsparcia, aby dzieci nie trafiły do rodzin zastępczych. Praca stanowi w mojej ocenie samodzielne, oryginalne dzieło, w warstwie merytorycznej i metodologicznej (badania jakościowe jeszcze niezbyt często podejmowane na gruncie pedagogiki). Przedstawiona rozprawa wpisuje się w dyskusję naukową pedagogiki, zwłaszcza pedagogiki społecznej i pracy socjalnej dotyczącą rodziny, dziecka i form ich wsparcia. Autorka wykorzystała wiedzę z tych obszarów, jej rozważania są dojrzałe, poprawne naukowo.

Uważam, że recenzowana przeze mnie rozprawa doktorska spełnia wymogi zawarte w Ustawie o tytule i stopniu naukowym z dnia 14 marca 2003 roku , powinna więc być poddana dalszej procedurze doktoryzowania.

B. Motyjas